

RCL.DPiO 590.11/2015

ANALIZA
WYROKU TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO
Z DNIA 12 MAJA 2015 R., SYGN. AKT SK 62/13

I. INFORMACJE O ORZECZENIU:

1. Metryka orzeczenia:

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 maja 2015 r., sygn. akt SK 62/13. Sentencja orzeczenia została ogłoszona w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 maja 2015 r., pod poz. 703.

2. Sentencja orzeczenia:

Art. 10 ust. 1 w związku z art. 1 pkt 30 ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431) jest niezgodny z art. 2 i art. 42 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Utrata mocy obowiązującej niekonstytucyjnej regulacji:

Przepis uznany za niezgodny z Konstytucją utracił moc z dniem ogłoszenia sentencji wyroku w Dzienniku Ustaw, tj. z dniem 21 maja 2015 r.

4. Stan prawny (na gruncie którego wydano orzeczenie):

Regulacja poddana ocenie Trybunału Konstytucyjnego zawarta została w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431, dalej: ustawa zmieniająca), który to przepis stanowił, iż „przepisy w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą stosuje się również przy wykonywaniu orzeczeń, które stały się wykonalne przed dniem jej wejścia w życie.”. Przywołana powyżej norma intertemporalna była przedmiotem kontroli Trybunału w związku z art. 1 pkt 30 ustawy zmieniającej, który nadawał nowe brzmienie art. 65 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.; dalej: k.k.w.) i stanowił: „Jeżeli skazany uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności lub nałożonych na niego obowiązków, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia

wolności. W razie gdy skazany wykonał część kary ograniczenia wolności, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w wymiarze odpowiadającym karze ograniczenia wolności pozostałej do wykonania, przyjmując, że jeden dzień zastępczej kary pozbawienia wolności jest równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności.”

Wprowadzona, od dnia 1 stycznia 2012 r., zmiana tego przepisu polegała na zastąpieniu kary grzywny karą pozbawienia wolności w przypadku, gdy skazany na karę ograniczenia wolności uchyla się od jej odbywania. W oparciu o znowelizowaną treść przepisu art. 65 § 1 k.k.w., kara pozbawienia wolności winna być obligatoryjnie zarządzona przez sąd również w przypadku uchylania się skazanego od nałożonych na niego obowiązków. W stanie prawnym obowiązującym przed nowelizacją, w przypadku uchylania się przez skazanego od odbywania kary ograniczenia wolności, które mogło polegać również na uporczywym naruszaniu ciężących na nim obowiązków¹, sąd zobowiązany był do zamiany tej kary na karę grzywny. Natomiast w stanie prawnym kontrolowanym przez Trybunał sąd - w przypadku uchylania się przez skazanego od kary ograniczenia wolności lub nałożonych na niego obowiązków (niezależnie od przesłanki uporczywości uchylania się od wypełnienia nałożonych przez sąd karny obowiązków) - zobowiązany jest do zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności.

Do Trybunału Konstytucyjnego zaskarżony został jednak wyłącznie przepis art. 10 ust. 1 ustawy zmieniającej, zgodnie z którym wskazany powyżej przepis art. 65 § 1 k.k.w., w brzmieniu nadanym ustawą zmieniającą, stosuje się również przy wykonywaniu orzeczeń, które stały się wykonalne przed dniem wejścia jej w życie. Zakwestionowana regulacja związkowa oznaczała więc, że o ile zarówno w momencie popełnienia czynu zabronionego, jak i w momencie orzekania sprawca tego czynu nie był narażony na karę pozbawienia wolności, to po wejściu w życie zakwestionowanych przepisów kara taka musiała być wobec niego wymierzona w przypadku uchylania się przez niego od kary ograniczenia wolności lub nałożonych na niego obowiązków.

Przepis ten, związany z regulacją przewidzianą w art. 65 § 1 k.k.w., w brzmieniu nadanym ustawą zmieniającą, zaostczał więc zasady odpowiedzialności karnej przewidzianej w chwili orzekania przez sąd o wymiarze kary w postępowaniu karnym, gdyż w momencie wyroku skazującego zmieniała się odpowiedzialność skazanego w stosunku do tej, jaką poniosłby pod rządami ustawy obowiązującej w czasie, gdy popełnił czyn zabroniony.

¹ np. przeproszenia pokrzywdzonego lub wykonywania ciężącego na nim obowiązku lożenia na utrzymanie innej osoby (por. obecnie art. 34 § 3 w związku z art. 72 § 1 pkt 2 i 3 Kodeksu karnego, do których stosowania odsyła przepis art. 65 k.k.w.).

5. Powołany wzorzec konstytucyjny:

Wskazany powyżej stan prawny odniesiony został do wzorca kontroli przewidzianego w art. 42 ust. 1 oraz art. 2 Konstytucji.

W pierwszym z przywołanych przepisów wyrażona została wprost materialnoprawna zasada, według której: „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.”. Gwarancja ta, zawierająca prawniczą paremię *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, rozwinięta została przez ustawodawstwo zwykłe, zwłaszcza przez art. 1 Kodeksu karnego, wskazującego zasady odpowiedzialności karnej. W orzecznictwie Trybunału przyjmuje się, że z art. 42 ust. 1 Konstytucji wyprowadzić można również zasadę *nullum crimen sine lege poenale anteriori*, zgodnie z którą kara za przestępstwo musi być określona i przewidziana we wcześniej wydanej ustawie.

W zdaniu pierwszym przepis ten zawiera zakaz retroaktywności, oznaczający, że nie mogą być kwalifikowane jako czyny zabronione takie, które zostały określone w ustawie wchodzącej w życie później, po dokonaniu czynu. Ponadto zakaz ten, ma postać złagodzoną; jest zakazem retroaktywności przepisów niekorzystnych. Niewykluczona jest zatem retroaktywność ustaw, które są względniejsze (korzystniejsze) dla sprawców czynów. W piśmiennictwie na pierwszy plan wysuwana jest zasada, że sprawca czynu winien zawsze odpowiadać w myśl ustawy traktującej łagodniej jego postępowanie, chociażby ustawa ta weszła w życie po dokonaniu czynu. Odwołując się do ugruntowanego orzecznictwa, Trybunał podkreślił, że w art. 42 ust. 1 Konstytucji została wprost wyrażona materialnoprawna zasada, według której odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Niedopuszczalna jest zatem odwrotna czy zawężająca interpretacja tej normy. Przepis ten w zdaniu pierwszym określa nie tylko istotę przesłanek materialnoprawnych odpowiedzialności karnej („kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę”), ale także istotę temporalnej przesłanki odpowiedzialności karnej. Przesłanki materialnej odpowiedzialności karnej za czyn przestępczy określone są bowiem „przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”, która wyznacza czasowy zakres korzystania przez uprawniony organ z kompetencji w zakresie prawnokarnej kwalifikacji czynu oraz związanej z tym sankcji karnej.

Oceniając, czy zawarta w art. 10 w związku z art. 1 pkt 30 ustawy zmieniającej, reguła intertemporalna, wprowadzająca karę nieprzewidzianą przez ustawę w czasie popełnienia

przestępstw, narusza gwarancję wynikającą z zasady *nulla poena sine lege*, Trybunał stwierdził, że zakaz wstecznego stosowania wobec oskarżonego kary nieznanej w ustawie obowiązującej w czasie popełnienia czynu stanowiącego podstawę jego odpowiedzialności represyjnej odnosi się nie tylko do kary zasadniczej. Nie ma podstaw, aby poza zakresem tej gwarancji konstytucyjnej pozostawała kara zastępcza.

Uznając, że zamiana kary grzywny na karę pozbawienia wolności, jako kary zastępczej za uchylenie się przez skazanego od wykonania kary ograniczenia wolności lub nałożonych na niego obowiązków, stanowi jej zaostrzenie, Trybunał podkreślił niedopuszczalność nadużywania prawa karnego wykonawczego jako „narzędzia” polityki karania, zależnej wyłącznie od władzy wykonawczej i ustawodawczej. Tym samym Trybunał stwierdził, że zakwestionowane uregulowanie jest niezgodne z art. 42 ust. 1 Konstytucji.

Oceniając zakwestionowaną regulację intertemporalną pod kątem zgodności z art. 2 Konstytucji i wynikającej z niego zasady zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa, Trybunał przypomniał, iż pewność prawa oznacza nie tyle stabilność przepisów prawa, ile możliwość przewidywania działań organów państwa i związanych z nimi zachowań obywateli. Przewidywalność działań państwa gwarantuje zaufanie do ustawodawcy i do stanowionego przez niego prawa. Bezpieczeństwo prawne jednostki pozostawać może w kolizji z innymi wartościami, których realizacja wymaga wprowadzenia zmian do systemu prawnego. Jednostka ma prawo jednak oczekiwać, że regulacja prawna nie zostanie zmieniona na jej niekorzyść w sposób arbitralny. Z zasady zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa wypływa generalny zakaz retroaktywności regulacji prawnej pogarszającej sytuację prawną jednostki. Prawodawca nie może w sposób dowolny kształtować treści obowiązujących norm, traktując je jako instrument osiągnięcia różnych celów, które dowolnie sobie wyznacza.

Mając na względzie powyższe ustalenia Trybunał stwierdził, że niezależnie od przywołanych tez, już samo orzeczenie o niezgodności zaskarżonego uregulowania z art. 42 ust. 1 Konstytucji implikuje jego niezgodność z art. 2 Konstytucji w aspekcie zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i prawa, wynikającej z konstrukcji państwa prawnego.

II. SKUTKI ORZECZENIA:

Skutkiem utraty mocy obowiązującej regulacji intertemporalnej, zawartej w art. 10 ust. 1 ustawy zmieniającej, następującej w dniu ogłoszenia przedmiotowego wyroku Trybunału, jest brak możliwości zarządzenia wobec skazanego na karę ograniczenia wolności

przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej zastępczej kary pozbawienia wolności.

Derogacja tego przepisu z systemu prawnego pociąga za sobą konieczność zastosowania przez sądy wymierzające karę zasady wyrażonej w art. 4 § 1 Kodeksu karnego, nakazującej zasadniczo stosowanie ustawy nowej, zaś ustawy (dawnej), obowiązującej w chwili czynu zabronionego, tylko o ile jest ona korzystniejsza dla jego sprawcy. Skutkiem braku podstawy dla stosowania ustawy nowej (z powodu derogacji przepisu przejściowego) jest więc konieczność stosowania regulacji art. 65 § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym przed wejściem w życie ustawy zmieniającej.

Zważywszy, że przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego była wyłącznie zawarta w art. 10 ust. 1 ustawy zmieniającej, reguła intertemporalna, na mocy wyroku nie traci mocy obowiązującej przepis art. 65 § 1 k.k.w. w brzmieniu nadanym ustawą zmieniającą, który przywołany został jako regulacja związkowa. Trybunał wyraźnie bowiem wskazał w uzasadnieniu wyroku, że art. 65 k.k.w. nie był przedmiotem zaskarżenia, a co za tym idzie również oceny Trybunału Konstytucyjnego. Oznacza to, że przepis ten, obligujący sąd do zamiany aktualnie niewykonywanej kary ograniczenia wolności na karę pozbawienia wolności (a więc karę surowszą od kary grzywny) - korzysta z domniemania konstytucyjności.

Dodatkowo w ocenie Trybunału stwierdzenie niekonstytucyjności nie pociąga za sobą możliwości dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przez jej adresatów, wobec których została ona zastosowana.

III. WSKAZÓWKI DLA PRAWODAWCY:

W uzasadnieniu przedmiotowego wyroku Trybunał nie zawarł wskazówek służących jego wykonaniu.

IV. WYKONANIE ORZECZENIA:

1. Potrzeba wykonania orzeczenia:

Ze względu na fakt, iż z dniem 1 lipca 2015 r. weszła w życie ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396), która w art. 4 pkt 28 nadała nową treść art. 65 k.k.w., zaś w art. 18 ustanowiła regulacje przejściowe, łagodzące skutki zarządzenia przez sąd, przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, zastępczej kary pozbawienia wolności na podstawie 65 § 1 k.k.w., brak jest potrzeby podejmowania działań prawodawczych, związanych z wykonaniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego.

2. Podmiot właściwy w zakresie objętym orzeczeniem:

Podmiotem właściwym w zakresie objętym wyrokiem jest Minister Sprawiedliwości.

DYREKTOR
Departamentu
Postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym

Joanna Knapinska

